

Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені
К. Д. УШИНСЬКОГО»

ПОЛЩУК Вікторія Леонідівна

УДК: 81'373+178.1+811.112+811.111+811.162.2

**ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВЖИВАННЯ АЛКОГОЛЮ В
РІЗНОСИСТЕМНИХ МОВАХ**

10.02.15 – загальне мовознавство

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Одеса – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі загального мовознавства та славістики Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Тищенко Олег Володимирович,
Рівненський інститут слов'янознавства Київського славістичного університету, проректор з наукової роботи

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Голубовська Ірина Олександрівна,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології завідувач кафедри загального мовознавства і класичної філології
кандидат філологічних наук, доцент
Голі-Оглу Тамара Войцехівна,
Державний вищий навчальний заклад «Приазовський державний технічний університет», доцент кафедри українознавства

Захист відбудеться “29” жовтня 2011 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.053.05 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий “29” вересня 2011 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

Г. В.Савчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

В центрі уваги сучасних фразеологічних студій перебуває вербальний образ світу, сформований у свідомості носіїв певної мови, що зумовило посилення інтересу науковців до питань фразеологічної семантики, взаємодії лінгвальних та екстралінвальних чинників у структурі значень фразеологізмів, їх здатності відображати специфіку національного світосприйняття й когнітивні структури досвіду (М. Ф. Алефіренко, І. О. Голубовська, О. П. Левченко, В. М. Мокієнко, О. О. Селіванова, В. М. Телія, О. В. Тищенко). Дисертація присвячена дослідженню ідеографічних, семантико-структурних, генетичних та лінгвокультурологічних характеристик фразеологічних одиниць (ФО) на позначення вживання алкоголю в німецькій, англійській та українській мовах.

Вживання міцних алкогольних напоїв – спільна риса сучасної західної культури (Ю. С. Степанов). Наявність у фразеологічних фондах трьох досліджуваних мов значного про шарку одиниць на позначення різних аспектів вживання спиртних напоїв свідчить про актуальність аналізованого явища в німецькій, англійській та українській лінгвокультурах, оскільки лише ті фрагменти дійсності, які є важливими для певної лінгвоспільноти, отримують оцінку образно-характерологічними засобами певної мови.

Спроби лексикографічного опису мовних засобів на позначення різних проявів пияцтва робились на матеріалі російської (П.Н. Тіханов, Н. Walter, В.М. Мокієнко, Г.Ю. Багриновський), польської (J. Tuwim), німецької (H. Schrader), слов'янських (A. Bierich) мов; увагу дослідників привертало асоціативне поле слова *выпить* (А.П. Василевич), сатуративний спосіб дії у дієсловах опису стану сп'яніння (М.С. Пуїг), динаміка чеських фразеологізмів семантичного поля “пияцтво” (Л.І. Степанова), лексико-фразеологічна інтерпретація соціокультурного концепту ПЬЯНСТВО в російській мовній свідомості (В.В. Хімік); концепти ПИТИЕ (А.Г. Бойченко), ВИНОПИТИЕ (Т.С. Глушкова) в російській мовній картині світу; культурно-специфічні риси концепту, репрезентованого словами *водка*, *пьянство*, в історико-філософському аспекті (Ю.С. Степанов); алкогольна тематика розглядалась як об'єкт етнічного гумору (В.І. Карасик). Проте фразеологічне представлення такого фрагменту мовної картини світу, як вживання алкоголю, ще не було об'єктом висвітлення у неблизькоспоріднених мовах. Саме міжмовний аспект вивчення цієї важливої сфери матеріально-побутового життя суспільства, що містить значний обсяг культурно-історичної інформації, сприятиме виявленню універсальних і національно-специфічних рис, що характеризують Homo alcoholicus в різних лінгвокультурних просторах.

Актуальність теми дисертації зумовлена спрямуванням сучасних антропоцентричних студій на дослідження мови як засобу відображення національної культури, ментальності, світобачення, зокрема на розгляд феноменів матеріальної та духовної культури, до яких належить і споживання алкогольних напоїв, у рамках лінгвістики і лінгвокультурології, в

аспекті їх семантичної і структурної організації (у плані вторинної номінації); необхідністю встановлення універсальних закономірностей і національно-специфічних розбіжностей у мовних картинах світу неблизькоспоріднених мов.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах міжкафедральної теми Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету “Мовні, культурні та концептуальні моделі світу германських та слов'янських мов” (тема затверджена вченою радою Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету, протокол №1 від 28 серпня 2008 р.).

Мета дисертації – виявити й описати ідеографічні, структурно-семантичні, генетичні особливості фразеотворення номінативних одиниць з алкогольним компонентом в німецькій, англійській та українській мовах.

Поставлена мета передбачає необхідність вирішення таких **завдань**:

- уточнити співвідношення понять концептуальної, мовної та фразеологічної картин світу у сучасному мовознавстві;

- вирізнити з фразеологічного складу німецької, англійської та української мов ФО на позначення вживання алкоголю та простежити градуально-системні відношення в межах даного фразеотематичного поля з побудовою таксономічної структури ідеографічного опису об'єкта дослідження;

- виявити структурно-семантичні фразеологічні моделі, за якими побудовано фразео-семантичні, тематичні групи й варіантно-синонімічні ряди фразем з огляду на їх гіперо-гіпонімічні зв'язки;

- здійснити семантико-культурну реконструкцію фразем, встановити джерела виникнення, фразеопродуктивність через співвідношення з поняттями “інтенсивність” (багато/мало), “міра” та іншими квантитативними й модусними характеристиками;

- висвітлити внутрішню форму аналізованих фразеологізмів, схарактеризувати особливості їх мотивації й національно-культурну специфіку через набір еталонів та образних конкретизаторів;

- з'ясувати роль культурологічної інформації, закладеної у внутрішній формі ФО та формуванні фразеологічного значення.

Об'єктом дослідження є фразеологічні одиниці на позначення вживання алкоголю в німецькій, англійській та українській мовах.

Предмет дослідження – ідеографічна, структурно-семантична, генетична та лінгвокультурологічна характеристики фразеологічних одиниць на позначення вживання алкоголю в німецькій, англійській та українській мовах.

Матеріалом дисертації слугували словники німецької, англійської та української мов

(тлумачні, фразеологічні, перекладні, етимологічні, етнолінгвістичні, енциклопедичні). Фактичний матеріал дисертації становлять фразеологічні одиниці німецької, англійської та української мов загальною кількістю 1272 одиниць, зокрема, 435 одиниць в німецькій мові, 471 – в англійській та 366 – в українській).

Методи дослідження. Методи *структурно-семантичного і семантико-мотиваційного моделювання* дали можливість дослідити номінативно-характерологічні одиниці для встановлення етно- та лінгвокультурної специфіки стрижневих компонентів (далі СК) та образних конкретизаторів (далі ОК) як образно-сміслових центрів фразеологізмів. *Описовий метод* використаний з метою інвентаризації корпусу ФО. За допомогою *лінгвокультурологічного аналізу* з'ясовано проблеми міждисциплінарного характеру об'єкта дослідження. *Семантико-етимологічний аналіз* СК та ОК сприяв з'ясуванню джерел походження тих компонентів фразеологізмів, які впливають на формування лінгвокультурної маркованості фразеологічної семантики. *Зіставно-типологічний* метод застосовувався для виявлення спільного та відмінного у вербалізації поняття про вживання алкоголю у мовній картині світу засобами німецької, англійської й української фразеології.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що в роботі *вперше* здійснено комплексне дослідження ідеографічних, структурно-семантичних, генетичних і лінгвокультурологічних властивостей ФО на позначення вживання алкоголю в трьох неблизькоспоріднених мовах – німецькій, англійській та українській; подано побудову ієрархічної структури досліджуваного матеріалу; виявлено структурно-семантичні моделі та встановлено їх фразеотворчу продуктивність; подано номенклатуру образних компонентів-конкретизаторів в трьох мовах.

Основні результати доповнюють і розширюють знання про структурно-семантичні особливості та системні зв'язки фразеологізмів на позначення стану людини й характеристики особи, поглиблюють уявлення про роль культурологічного компонента та шарів культурологічної інформації у формуванні семантики фразеологічної одиниці. Результати дослідження можуть бути використані для подальшої розробки методики дослідження фразеологічного складу неблизькоспоріднених мов та при вивченні проблем зіставної лінгвокультурології.

Практичне значення дисертації полягає в можливості їхнього використання у курсах із лексикології (розділ “Фразеологія”) німецької, англійської та української мов, “Теорії та практики перекладу”, “Лінгвокраїнознавства”, спецкурсах і спецсемінарах із “Зіставного мовознавства”, “Міжкультурної комунікації”. Ідеографічно систематизований фактичний матеріал дослідження може бути корисним при укладанні фразеологічних словників ідеографічного типу.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження висвітлено у доповідях на 9 міжнародних конференціях: Міжнародній науковій конференції «Етнокультурні цінності та сучасна філологія» (Рівненський інститут слов'янознавства Київського славістичного університету, м. Рівне, 2006); XXII, XVI Науковій викладацько-студентській конференції «Дні науки Національного університету «Острозька академія»» (Національний університет «Острозька академія», м. Острог, 2007, 2011); Міжнародному науковому семінарі «Мова та традиційна народна культура: ідеї, проблеми, пошуки» (Рівненський інститут слов'янознавства Київського славістичного університету, м. Рівне, 2008); VI Международной научной конференции «Межкультурные коммуникации: ноосферная парадигма в языке» (Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, м. Алушта, 2008); I–V Міжнародній науково-практичній конференції «Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість» (Національний університет «Острозька академія», м. Острог, 2007-2011); “Tradycyjna kultura ludowa w rosyjskim, ukraińskim i polskim językowym obrazie świata” (Lublin, 2010).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладено у 7 публікаціях, з них 6 статей у фахових виданнях, затверджених ВАК України, та одній – в університетському виданні Польщі.

Структура дисертації. Робота складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, висновків, додатку, списку використаних джерел (222 найменування). Загальний обсяг дисертації – 210 сторінок, основний зміст викладено на 168 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дисертації, охарактеризовано фактичний матеріал і методи його аналізу, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення роботи.

У **розділі 1. “Антропоцентричні й лінгвокультурологічні засади моделювання фразеологічних одиниць неблизькоспоріднених мов”** уточнюються визначення понять “концептуальна картина світу”, “мовна картина світу”, “фразеологічна картина світу”; характеризуються ідеографічні, структурно-семантичні та мотиваційні засади опису фразеосемантичних полів; подається дефініція основних термінів, використаних в роботі: фразеосемантична (-тематична) група (поле), структурно-семантична модель, образний конкретизатор тощо.

Одним із домінуючих напрямків сучасної фразеології стають дослідження, метою яких є виокремлення із мовної картини світу та системне відтворення фразеологічної картини світу

(Д. О. Добровольський). Актуальність системного аналізу фразеології ставить проблему ідеографічного опису фразеологічного складу мови (М. Ф. Алефіренко, А. М. Архангельська, Ю. О. Гвоздарьов, Н. Ф. Грозан, А. О. Івченко, В. М. Мокієнко, Ю. Ф. Прадід, В. М. Телія, В. Д. Ужченко, А. М. Емірова). Предметом вивчення фразеологічної ідеографії є фразеологічна картина світу, а методи ідеографічної класифікації мовних одиниць виявились особливо ефективними для її дослідження. Ідеографічний опис уможлиблює виділення моделей, за якими організовано фразеологічний матеріал, визначення основного фразеологічного значення одиниць, з'ясування етимології ФО.

Сучасна фразеологічна теорія активно послуговується методом структурно-семантичного моделювання та використовує структурно-семантичні моделі з метою системного опису фразеосемантичних полів і груп (М. Ф. Алефіренко, А. Бірих, Д. О. Добровольський, А. О. Івченко, В. І. Коваль, Р. В. Міняйло, В. М. Мокієнко, О. Л. Плетньова, В. Д. Ужченко та ін.).

Реконструкція мовної картини світу у зв'язку з культурною й етнічною самобутністю її носіїв є одним із головних завдань лінгвокультурології – науки, дослідницьким об'єктом якої є взаємодія мови, що виступає як транслятор культурної інформації, і культури – історичної пам'яті народу (І. Г. Ольшанський), а основним завданням – аналіз культурно-мовної компетенції членів певного етносу, дослідження їхнього менталітету як носіїв конкретного лінгвокультурного колективу (М. А. Красавський). Цим пояснюється пріоритетність досліджень культурної семантики мови у вітчизняному й зарубіжному мовознавстві (І. О. Голубовська, В. В. Жайворонок, І. Г. Ольшанський, О. О. Опаріна, Т. В. Радзієвська, Ю. С. Степанов, В. М. Телія).

Саме у руслі цих актуальних напрямів сучасної лінгвістики здійснено опис фразеологічних одиниць німецької, англійської та української мов на позначення вживання алкоголю.

Услід за Ю. Ф. Прадідом, фразеологічна одиниця (ФО) визначається як стійкий зворот мови, наділений цілісним, часом частково цілісним значенням, що вступає у смислові та граматичні зв'язки з іншими мовними одиницями, має постійний, за традицією відтворюваний у мовленні компонентний склад. Під фразеосемантичними полями, у які об'єднуються аналізовані ФО трьох мов, розуміється сукупність фразеологічних одиниць, об'єднаних спільною семантичною ознакою (А. Бірих). Фразеологічні (синонімічні) ряди складаються зі стійких зворотів, що мають аналогічну семантику, тотожну внутрішню форму і здебільшого подібну формально-граматичну структуру. В основі такого ряду, як правило, лежить одна структурно-семантична модель. Синонімічні ряди і структурно-семантичні моделі утворюють фразеосемантичне поле. Вивчення складу поля дозволяє виявити найбільш типові образні уявлення (стереотипи, еталони), пов'язані з тим чи іншим фрагментом ФКС. Виявлення семантичних і структурно-

семантичних моделей є необхідною умовою для опису національно-культурної специфіки фразеологічного компонента мови (А. Бірих).

У реферованому дослідженні підтримується ідеографічна ієрархія, запропонована Ю.Ф. Прадідом: *синонімічний ряд* → *семантична група* → *семантичне поле* → *тематична група* → *тематичне поле* → *ідеографічна група* → *ідеографічне поле* → *архіполе*.

Серед класифікаційних розрядів ФО найнижчою ланкою є фразеосемантичний ряд (ФСР), до складу якого входять фразеологізми зі спільними семантичними та граматичними ознаками. Фразеосемантичні ряди зі спільним значенням та ідентичним співвідношенням із лексико-граматичним розрядом об'єднуються у фразеосемантичну групу (ФСГ). ФСГ складають фразеосемантичні поля (ФСП), а фразеосемантичні поля – фразеотематичні групи (ФСГ), які об'єднуються у фразеотематичне поле (ФТП).

Структурно-семантичне моделювання є проявом єдності змісту і форми фразеологічної одиниці. У моделі, яка враховує структуру, лексико-граматичні властивості, внутрішню форму, образ, семантику ФО, відображається єдність зазначених формальних і змістових ознак (А. Бірих, Д. О. Добровольський, В. М. Мокієнко). Фразеологічна модель розуміється як структурно-семантичний інваріант стійких сполучень, що схематично відображає відносну стабільність їх форми та семантики (В. М. Мокієнко). При виявленні таких моделей особлива увага приділяється внутрішній формі фразеологізма, оскільки вона є основною мотиваційною домінантою фразеологічного ряду. Об'єктивно виявлені структурно-семантичні моделі дозволяють проникнути у суть фразеологізмів, встановити додаткові відтінки у семантиці, що забезпечує їх особливу фразеологічну експресію (В. М. Мокієнко).

Виокремлення структурно-семантичних моделей (ССМ) здійснюється внаслідок аналізу низки фразеологізмів, об'єднаних спільним значенням, однотипністю синтаксичної будови, варіюванням лексем-компонентів у межах однорідної тематичної групи (М. Ф. Алефіренко, А. О. Івченко). Фразеологічні моделі слід сприймати як єдність конкретних варіантних відмінностей у лексичній організації кожної фразеологічної одиниці. Численні імпліцитні семи складників ФО містяться в ментальній пам'яті мовців, але виходять на передній план у процесі формування ФО як знаків непрямого найменування (Д. В. Ужченко).

Структурно-семантична модель пов'язана з такими поняттями, як ФСП і ФСГ, концепти культури. З одного боку, ідеографічний опис уможливує виділення моделей, за якими організовано фразеологічний матеріал, визначення основного фразеологічного значення одиниць, з'ясування етимології ФО. З іншого – фразеологізми, об'єднуючись у ФСП і ФСГ, репрезентують актуальні для етносвідомості концепти. Отже, структурно-семантичне моделювання фразеологізмів розуміємо як утворення синонімічних фразем за структурно-семантичним інваріантом при відносному збереженні його форми і семантики. Так, за ССМ

“мати/ одержувати + ОК = легкий стан сп’яніння” утворюється синонімічний ряд німецьких ФО *einen leichten Rausch haben, einen Schwips haben, einen Spitz haben, einen kleinen Aal haben, einen Käfer haben, eine Kiste haben, einen / kleinen Nebel haben*.

Образний центр фразеологічної одиниці становлять образний конкретизатор (ОК) і образний визначник (ОВ), де ОК – це головний компонент цього центру, а ОВ – семантично і граматично залежний від ОК компонент, який містить додаткову інформацію про образний конкретизатор.

Образний конкретизатор – ядерна сема фразеологізму, образ, до якого уподібнюється об’єкт (А. О. Івченко, Р. В. Міняйло, М. Я. Олійник, В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко).

У розділі 2. «Структурно-семантичне та ідеографічне моделювання фразеологічного поля «вживання алкогольних напоїв» представлено структурно-семантичні та ідеографічні моделі в межах ФТП «вживання алкогольних напоїв», розглянуто його таксономічну структуру за допомогою гіперо-гіпонімічних корелятивів та описано основні поведінкові й культурні стереотипи, пов’язані з ритуалами, етикетами, обрядами родинного циклу та іншими побутовими ситуаціями у зіставлюваних лінгвокультурних просторах.

Центральною лексемою зазначеного поля виступає гіперонім *trinken, saufen* в німецькій мові, *to drink* в англійській та *пити, випивати, пиячити* в українській з досить розгалуженою семантичною структурою. Загалом виділено 14 семантичних ознак, зафіксованих у словникових дефініціях: 'вживання', 'алкоголь', 'алкогольний напій', 'порція алкоголю', 'надмірність', 'схильність', 'пристрасть до алкогольних напоїв', 'залежність', 'час', 'тост', 'систематичність', 'несистематичність', 'гулянка, обід'. Зазначені дієслова мають таку кількість сем: *trinken* – 7, *saufen* – 6, *to drink* – 7, *пити* – 6, *випивати* – 4 та *пиячити* – 6, при чому тільки лексема *випивати* української мови має сему 'схильність', а *пиячит* – 'пристрасть до алкогольних напоїв'. Сему 'залежність' містять *trinken, saufen* німецької мови, *to drink* в англійській мові та *пити* в українській, а 'надмірність' – *trinken, saufen* у німецькій мові, *to drink* в англійській мові та *пиячити* в українській.

Структурно-семантичні моделі складників ФТП «вживання алкогольних напоїв» можуть бути зведені до: ССМ1 «дія + [ок]», ССМ2 «дія + [ок] + ов», компонентами яких виступають дієслова зі значенням звучання, обробки, володіння, руху та руйнування: *blasen, schmettern, tuten, schmieren, sich anfeuchten, plätschern, nehmen, bekommen, steigen* у німецькій мові; *to hoist, to suck, to tap, to splice, to juice, to keep, to wet, to moisten, to belt* в англійській мові; *прийняти, промочити / промочувати, залити, прополоскати / прополіскувати, лизнути, пити, випити, роздавити* в українській.

Вживання алкоголю загалом пов’язується з такими ОК: соматизмами – в німецькій мові (горло / гортань): *die Kehle schmieren*, в англійській (око): *to wet the other eye / t’other eye* та

українській мові (*горло / гортань, груди, задниця*): *лизнути чорта в задницю*; назвами тварин та їх частин: в німецькій мові (*саламандра*), в англійській (*мавна*) та українській мові (*хвіст*); артефактами – умістищами у німецькій (*келих*) та в українській (*чарка, банка, труба*), артефактами – морським знаряддям в англійській мові (*брас, клюз, свисток*) та ін.

Структурно-семантична організація складників цього поля включає, по-перше, ФСП квантитативного типу з кількісним конкретизатором **багато/мало, часто/нечасто систематично/несистематично та конкретизатором модусного типу** (спосіб вживання алкогольних напоїв), навколо яких формуються 4 ФСГ: ФСГ1 «споживання алкоголю наодинці», ФСГ2 «сумісне споживання алкоголю», ФСГ3 «випивати до дна» та ФСГ4 «не споживати алкоголю взагалі» і, по-друге, ФТГ1 «Види, сорти і типи алкогольного напою», що має ієрархічну структуру, позаяк містить в собі як **гіпероніми** на позначення алкоголю загалом, так і вербалізацію видів, сортів і типів алкогольного напою як **когіпоніми**. Останні можуть містити якісні конкретизатори значення у вигляді прикметників (**напій→який?**).

ФСП1 квантитативного типу утворюють ФО у складі 4-х фразео-семантичних груп: «вживання малої кількості алкоголю», «перепустити по чарці», «пити/розпивати/випивати пляшку алкоголю», що структуровані за (ССМ «дія + ок», ССМ «дія + локус»), дієслівні компоненти яких також мають значення *звучання, обробки, володіння, руху, фізичного впливу на об'єкт та руйнування: розбивати, розламувати, роздушувати, псувати, швирияти, вішати, давити*. Позначення надмірного, регулярного/нерегулярного споживання алкоголю передається широким діапазоном фразеологічних засобів. Виявлено шість структурно-семантичних моделей: ССМ1 «пити + як + ок», ССМ2 «дія + [ок]», ССМ3 «дія [+ ок] + ов», ССМ4 «дія + відсутність ок», ССМ5 «[бути] + локус», ССМ6 «мати + ок + ов», за якими структуровані ФО даної ФСГ. Стрижневим компонентом – основою порівняння ССМ «пити + як + ок» виступає дієслово *trinken, saufen* у німецькій мові, *to drink* в англійській мові та *пити* в українській, а ОК – назви професій: нім. *jem. säuft wie Zimmermann* та осіб за соціальним статусом: нім. *saufen wie ein Abt*; назви свійських, диких та екзотичних тварин: нім. *saufen wie eine Katze*, англ. *drink like a fish*, нім. *saufen wie ein Nilhund*. Номінації істот та артефактів притаманні німецькому лінгвопростору; соматизми, зоосемізми та артефакти – англійському, соматизми – українському. Образно-смысловим центром фразеологізмів з кількісним компонентом значення виступають також множинні конкретизатори, в яких імпліцитно представлена сема числа: *на один/одну більше, краплина, один/одна після восьмої, занадто багато*, тощо: нім. *einen / eins / ein Glas / ein Gläschen über den Durst trinken*, англ. *have one too many*.

В ролі гіперонімів при позначенні міцних спиртних напоїв виступають : *aqua vitae, ein edler Stoff, red liquor, happy juice*, когіпонімів: *пиво* та його якісна конкретизація (**предмет-який?**): саморобне: *home – brew*; гарної якості: *toilet water, польське пиво*; поганої якості: *tiger*

juice, tiger sweat. Основними дієслівними компонентами тут є дієслова зі значенням руху і простору, фізичного впливу на об'єкт, поглинання, а в ролі ОК: соматизми, зоосемізми, сорти і назви напоїв тощо.

Осібну групу становлять фраземи з алкогольною семантикою в обрядах родинного циклу, зв'язані з весільними і похоронними ритуалами, які також включають декілька СР, до складу яких входить обрядова термінологія *пропою* та інших перед- та післявесільних обрядодій, маніфестованих в основному в українській діалектній мові: *пропивати молоду / наречену / дівчину, запити молоду, змовинки пити, випивати на посох, палю забивати*'. Натомість ФСГ, пов'язана з категорією смерті та вживанням алкоголю при похованні, здебільшого властива німецькій мові: *das Fell versaufen / vertrinken / verzehren / essen*, нім. *das Leder versaufen / vertrinken / verzehren / essen*, нім. *den Toten vertrinken / versaufen / verzehren*. ФСГ2 «споживання алкоголю в інших соціально-побутових ситуаціях, подіях, звичаях, традиціях» представлена в усіх мовах. Так, СР 'випивати на прощання, дорогу' в основному містять просторову сему «дорога»: нім. *einem den Steigbügeltrunk reichen*, англ. *one for the road*, англ. *sign the coal-warrants*, укр. *випити на коня*, укр. *гладити дорогу*. Складник «частувати алкогольними напоями» пов'язаними з формами ритуального етикету також представлений в усіх мовах. Для прикладу згадаємо німецьке *die Nagelprobe machen*, англ. *to drink supernagulum*, мотивовані давньоскандинавським ритуалом: при споживанні алкогольних напоїв перевертали випитий за чисть здоров'я келих (здравицю) догори дном й ставили на великий палець лівої руки, щоб показати, що все випито до останньої краплини і келих порожній. Частування алкоголем з нагоди хрестин, народження дитини представлені в усіх трьох мовах: нім. *wir wollen den Kleinen mal pinkeln lassen*, англ. *wash / wet the head of a new baby*, укр. *полоскати повивач*. До СР3 «частувати алкогольними напоями з нагоди завершення якої-небудь справи» належать ФО німецької та української мов, яким притаманна ССМ «дія + ОК», стрижневими компонентами тут виступають дієслова *пригощати, поливати, попитути*, а образними конкретизаторами - *справа, могорич, обмолотини*: нім. *eine Sache begießen*, укр. *могорич попитути*. СР4 «пригощання, частування алкогольними напоями при укладанні угоди, заключенні договору» містить фразеологізми німецької та англійської мов, що структуровані за ССМ «дія + ОК», стрижневими компонентами виступають дієслова *пити, мати, зволожувати*, а ОК – компоненти *могорич, торгівельна угода*: нім. *Weinkauf trinken / halten*, англ. *wet bargain*.

У розділі 3. «Структурно-семантичне та ідеографічне моделювання фразеологічного поля «стан сп'яніння людини» у різносистемних мовах» розглянуто провідні структурно-семантичні моделі фразеологічних одиниць на позначення стану сп'яніння людини за ознакою його інтенсивності («слабкий (незначний)/сильний (значний)/помірний ступінь сп'яніння»), висвітлено механізми його фразеологічної деривації в межах відповідних ФСГ та ФТГ з огляду на синонімічну й формальну варіативність компонентів фразем та типологію

набору ідеографічних й образних конкретизаторів в кожній мові зокрема. На останньому етапі з'ясовано сфери походження фразем, джерела їх постання та здійснено етимологічний аналіз демотивованих одиниць. Цей порівняльний аналіз доповнено свідченнями зі сфери вживання фразеологічних корелятивів (літературне, діалектне, жаргонне). Центром розгляданого ФТП є категорія інтенсивності й міри, співвіднесена з відповідними фразеосемантичними групами та синонімічними рядами.

За допомогою моделювання цих показників з'ясовано такі структурні модифікації фразеологічних одиниць: ССМ1 «мати/отримати + ОК», «haben + ОК», «to have + ОК»; ССМ2 «мати/отримати + [ОК] + локус», «haben + ОК+ локус», «to have + ОК+ локус»; ССМ3 «бути + ОК», «sein + ОК», «to be + ОК»; ССМ4 «бути + [ОК] + локус», «sein + ОК+ локус», «to be + ОК+ локус». Водночас концептуалізація ФСП «помірний стан сп'яніння» містить в собі такі ФСГ: «сприйняття навколишнього світу» (візуального, тактильного), ФСГ на позначення психологічного, емоційного стану, а також ФСГ «мовлення» і «руху й переміщення у просторі». Щодо семантичного протиставлення здатність/нездатність сприйняття світу, то воно реалізується у вигляді двох синонімічних рядів: СР1 «тимчасова втрата здатності зорового сприйняття через сп'яніння» СР2 «тимчасова втрата здатності звичайного сприйняття/відчуття через сп'яніння». Водночас рух людини у стані помірної та сильного сп'яніння семантизується за допомогою таких синонімічних варіантів: рух через наявність важкої ноші, рух за допомогою підсвідомого самоконтролю, прямий/непрямий рух, падіння. Наголосимо, що концептуалізація ССМ в усіх трьох мовах містить у собі набір типологічно подібних маркерів, при цьому в межах ФСП на позначення сильного стану сп'яніння виокремлюються такі додаткові СР, як «неможливість руху та плазування», «зовнішній вигляд» та «інтелектуально-розумові здібності».

Перехресні кореляції, які, ймовірно, становлять перетин полів, утворюють ФО з емотивним, психічним та фізичним компонентом семантики, про що свідчить дифузна амбівалентна структура багатьох полісемантичних фразем, в яких алкогольне значення є семантично похідним. На другому рівні перехресні зв'язки простежуються між ФСП1 «незначний стан сп'яніння», ФСП2 «помірний стан сп'яніння» та ФСП3 «сильний стан сп'яніння», які мають подібне фразеосемантичне наповнення.

Осібним виявляється фразеологічне кодування наслідків вживання алкоголю, яке включає номінацію хворобливого і патологічного стану, репрезентованих чотирма ФСГ: англ. *have a kit-check*, нім. *grüne Männchen sehen*, англ. *to be seeing pink spiders*, укр. *білочка б'є /накриває*.

Маркування стану сп'яніння в трьох мовах виразно позначено **антропоморфними метафорами-біномами**, пов'язаними з численними соматизмами як образно-смысловим центром формування фразеологічного значення: голова та її частини (*коса, вухо, очі*) – верх,

ноги, п'яти – низ: нім. *geschwollene Haare haben*, англ. *cop a head*, укр. *з п'яних очей*, нім. *die Hacken voll haben*. За цією ж ознакою зв'язку з частинами тіла маркована група деяких німецьких діалектних позначень: нім. (діал.) *er hot e Fässl im Kopp, er hot sei beschte Zug im Hals*. Цікавими виявляються метафори переосмислення голови через назви частин хати (горища, мансарди): нім. *nicht recht im Oberstübchen sein*, англ. *has rats in the attic/loft/ garret/upper storey*. Окремі одиниці семантизуються метафорично як внутрішніми (*шлунок, живіт*), так зовнішніми соматизмами (*коса, волосся, вуха*): нім. *den Kanal voll haben*, нім. *einen Zopf hängen haben*, англ. *to be primed to the ears*, англ. *get on his ear* зрідка дієслівними метафорами верху і низу (піднімати-опускати): нім. *er hat einen zuviel gehoben*, англ. *lift / raise the little finger*, англ. (сленг.) *crook / lift the elbow*, укр. *асфальт / асвальт підіймати / піднімати*.

Деякі фраземи мотивовані за ознакою **звуженого простору і непрямого руху**: нім. *die Straße ist ihm zu schmal*, нім. *im Zickzackkurs torkeln*, англ. *blind staggers*, укр. *вузька (узька) вулиця (улиця) для кого*, укр. *виводити рогалики*, укр. *ногами бублики малювати*. Їхня реконструкція дає змогу встановити особливості національно-культурної вербалізації фразем, пов'язаних з матеріальною та духовною культурою. Так, наприклад, нетверда хода людини у стані сп'яніння асоціюється з образом корабля, про що свідчать такі номінації, як нім. *[eine] Schlagseite haben, starke/leichte Schlagseite haben*, нім. (діал.) *he het hoge Seegang*. З дієсловами руху зокрема співвідносяться і ФСП на позначення сильного стану сп'яніння з категоріальною семою «бути не в змозі йти прямо» з ідеєю обмеженого простору, перешкоди, нетвердої, неміцної поверхні, опори (більшість таких фразем містить соматичний компонент, співвіднесений з деякими локусами, місцями, непрямим рухом, метафорами згинання, як це маємо в українській мові): *нога за ногу чіпляється в кого; по дорозі кадрили танцювати, забори цілувати, шатати (хитати) стовпи, гриби збирати*. Розмежування СР у складі ФСГ1 «рух у стані сильного сп'яніння» здійснюється за диференційною семою «відсутність самоконтролю», «плазування», «обмеженість руху» (лежати, підніматися-опускатися): укр. *лізти/полізти рачки*, укр. *на асфальті розмітку робити*, укр. *стелитися по землі*, англ. *falling – down drunk*, нім. діал. *he hett sich det Bein uuthuukt (ausgehakt)*, англ. *to be floored*, англ. *to lose one's legs*. Варіантом можна вважати образ відсутності ерекції, а також метафоричне співвіднесення з фізичним станом, ідеєю «мертвого, нерухомого, неживого», тощо: нім. *jem. ist eine Bierleiche/Schnapsleiche*, англ. *dead to the world*, англ. *put to bed with a shovel*.

Як було зазначено, вторинна семантика фразеологізмів, які створюють близьку периферію на межі кількох полів, має своїм вихідним прототипом **фізичний, емоційний, психічний та зрідка соціальний стан людини**: нім. *knüll / knülle sein, j-d hat Sturm, einen Hau haben*, англ. *in the pink*, амер. (сленг.) *on the blink*, англ. *under the weather*, англ. *blue around the gills/ green around the gills*, укр. *джмелі гудуть у голові чийї*, укр. *чума вдарила кого*. Деякі із зазначених

метафоричних одиниць співвіднесені з **поведінкою тварин** (поведінка людини уподібнюється тварині): нім. *betrunken / besoffen wie Reiher*, англ. *drunk as a newt*. Універсальним образно-смісловим центром також слугують назви тварин - *мавпи* для німецької та української мов, *щур* - для англійської, *свиня, орел* - для української мов. Ці поведінкові стереотипи виступають семантичною універсалією, при цьому в англійській мові переважають назви *птахів і комах*, в українській - лише *свійських тварин*, номінації *риб і плазунів* представлені в німецькій та англійській мовах.

Семантично амбівалентною виявляється група одиниць, які об'єктивують **зорове ненормальне сприйняття довкілля** у поєднанні з назвами частин тіла людини, позначенням руху: *bei jem. dreht sich alles, nicht mehr die Sterne am Himmel sehen / sehen können, в очах замигтіли / замиготіли метелики у кого, чийх*. Етимологія цих фразем засвідчує зв'язок з реаліями і символікою весільного обряду: *er wackelt wie a Hochzeitslader/Hochzeitsbitter* (від давнього звичаю запрошувати гостей на весілля; той, хто запрошував - *Hochzeitsbitter*, мав бути тверезим; однак гості пригощали його вином та горілкою, ставлячи за мету його напоїти; це було настільки поширеним явищем, що у Франкфурті в 1653 р. вийшов указ, в якому *Hochzeitsbitter* закликали залишатися на службі тверезими; в Оберлаузиці (Німеччина) цей обряд зберігається ще й досі.

Деякі фраземи мають джерелом походження **мореплавство та різні заняття, промисли**: англ. *have / shake a cloth in the wind*, англ. *by the head*, нім. *sein Deputat erhalten (haben)*, англ. *hunt the fox down the red lane*. Образно-смісловим центром деяких ФО є **артефакти, інструменти**, які включають групу предметів одягу, посуду, засобів пересування: нім. *er hat zu viel hinter die Binde gegossen*, нім. *einen Haarbeutel haben / hängen haben*, нім. *Kahn haben*, англ. *have / wear a brick in one's hat*.

Досить часто сильний стан сп'яніння співвідноситься з назвами **предметів одягу, взуття**, метафоризованих як умістища, метафорою посуду, його різним призначенням: нім. *einen gehörigen Stiefel haben* й інших умістищ: нім. *zuviel im Tank haben*, англ. *have the creel*. У цьому разі спрацьовують і деякі метонімічні моделі, пов'язані з обсягом, об'ємом рідини, що міститься у посуді, образом **пустого-повного**: нім. (діал.) *molum sein*, нім. *knüll / knülle sein* (запозичення зі студентського жаргону). Образне позначення сильного сп'яніння виражається і через **субстанцію і фактуру предметів, спосіб їх виготовлення, зміну в обсязі** (товстий-тонкий, набряклий, покритий-непокритий, проолісний): ннім. (діал.) *dun / duun sein, er ist dick*, нім. *breit sein*, нім. *staubig sein*. Показовим виявляється також дієслівне значення, пов'язане з **обробкою матеріалу, готовністю**: англ. *well-oiled*, англ. *Kentucky fried*, англ. *gone in liquor*; зрідка позначення назв їжі, випивки, елементів споруд тощо: (шотл. діал.) *to have the malt above the meal*, англ. *has rats in the loft*. Варто згадати спільні для німецької та англійської мов образи

наповненого і ненаповненого простору, обробки, приготування, вираженими прикметниками й дієприкметниками - набряклий, товстий, ситий, широкий - в німецькій мові, натомість в англійській маємо ідею обробки та запаху: нім. (діал.) *dun / duun sein*, англ. *he is oiled half – canned*, англ. *stinking drunk*.

Сильний стан сп'яніння корелює із назвами **кольорів голубий/синій**, які водночас містять у своїй семантичній структурі елементи психоемоційної та фізичної сфери: нім. *blau sein*, англ. *to be blue*, англ. *blue / green around the gills*. Асоціативний зв'язок з колоронімом **чорний** характерний для південно-гессенського діалекту Німеччини і має своїм походженням злодійський жаргон: *schwarz sein* **Сфера локусу** у цьому контексті виявляється до певної міри універсальною, оскільки містить в собі не тільки частини тіла, а й номінації умістищ, флори, зорового сприйняття, стану, деяких атмосферних явищ: англ. *in the gun*, англ. *up a tree*, укр. *під синькою*. За такою ж локативною ознакою марковані деякі англійські номінації: місце споживання алкоголю – англ. *swallow a tavern token*. Натомість складники ССМ8 співвіднесені передусім з одорадотивною семантикою, змащуванням, обробкою певних частин механізму, а також нанесенням рідин на поверхню: нім. *die Kehle geölt hat*, англ. *oil the wig*, укр. *помазати губи*.

Загалом ФСП «незначний стан сп'яніння» представлено такими ОК, як назви частин тіла, зоосеміми, назви рослин, назви артефактів, природних явищ: *вугор, жук, овес, капелюх, ящик, туман, порція*, в німецькій мові; *парусина, нарощені драбини у воза, шкот, краплина* - в англійській та *(замулені) очі, соловей, джміль* - в українській. Менш продуктивними виявляються позначення впливу на об'єкт, гострих предметів та звукосимвольні номінації.

Продуктивною виявляється група артефактів на позначення помірнього стану сп'яніння, які різняться між собою. Так, в німецькій мові домінують назви умістищ, назви одягу, взуття, назви механізмів та деяких продуктів: *чобіт, мішечок для волосся, краватка, куртка, жакет, бочка, чарка, човен, колесо, ліхтар, пробка, гвинт*. В англійській їм відповідають умістища - *перука, міх, раківниця, цеглина*, в українській – метафори чогось нерухомого і механізмів – *дрова, пробка, гвинт* тощо.

Еталонно-компаративні фраземи (ССМ «п'яний як») містять у своїй внутрішній формі зооніми: *свиня, мавпа, корова, чапля, жаба, кліщ, сова, павич, корюшка, оселедець, трахея дичини* - в німецькій мові; *свиня, поросля, свиня Девіда, ессекські свині, мавпа, шур, миша, сунс, тритон, кліщ, птах, сова, сова-крикуха, варена сова, дрізд, риба* - в англійській мові та *свиня, тютюк (собака), їжак* – в українській. Відмінними є численні номінації назв професій, належності до певного соціального статусу, онімів в англійській мові: *чоботар, гончар, швейцар, скрипаль, жінка скрипаля, сопілкар, волинщик, лудильник, мідник, капелюшний майстер, чесальники, жебрак, лорд, позащлюбний син, Кутер Браун, прихильник Перрана, Хлоя*.

Тільки в німецькій зустрічаємо фітоніми - *фіалка, березнева фіалка, десять тисяч фіалок, фіалкова клумба*.

Загальні результати дослідження дозволяють зробити такі **висновки**:

Моделювання фразеотематичних полів, в центрі яких перебуває *Homo alcoholicus* передбачає реконструкцію за словниковими дефініціями, внутрішньою і зовнішньою формою номінативних одиниць, образно-характерологічних й оціночних засобів номінації, зокрема й аналіз внутрішньої семантичної й ономазіологічної структури фразем, їхні лексико-граматичні показники та елементи конотативної експресивної зарядженості для характеристики мовної особистості, що споживає алкоголь, в трьох лінгвокультурних континуумах.

Як було продемонстровано, фразеологічна вербалізація обох фразео-тематичних полів – **ВЖИВАННЯ АЛКОГОЛЮ ТА СТАН СП'ЯНІННЯ** – становить системно організовану та ієрархічну структуру, що містить в собі протиставлення РІД-ВИД-СОРТ, ЧАСТИНА-ЦІЛЕ, а також квантитативні виміри градування алкогольного стану БАГАТО-МАЛЮ, співвіднесені з категорією інтенсивності й міри. Їхня-системно-структурна організація містить в собі 5 ФТГ, 10 ФСП, 22 ФСГ, 29 СР та 30 ССМ.

Аналіз мотивації фразем з алкогольним значенням засвідчив, що соматичний, просторовий й почасти візуальний коди (сприйняття за допомогою органів чуття) є універсальними (ідея бачення-небачення в стані сп'яніння, бути без тями) тісно переплетені й амбівалентно відбиті у внутрішній формі багатьох оціночних фразем. Продуктивними ідеографічними моделями фразем, референційно співвіднесених з помірним і слабким ступенем сп'яніння, є зв'язок з тваринами, зі звуковою ознакою, менш поширеними є дієлова зі значенням говоріння або фізичного впливу на об'єкт, номінації рослин, етнічних понять.

Виразною антропоцентричною спрямованістю визначаються моделі *betrunken wie - drunk as - n'яний як* та *trinken wie - drink as - нити як* зв'язаними з назвами тварин, рослин та деяких рідин. Ідея наповненого простору в усіх трьох мовах корелює з позначеннями зоосемізмів, соматизмів, артефактів. При цьому порівняння з компаративним компонентом домінують в німецькій лінгвокультурі, спільною для всіх лінгвокультур є метафора чогось важкого, завантаженого, позначення через артефакти, знаряддя, зокрема й військові. Ідея кривизни представлена в українській мові.

Типологія ОК на позначення стану сп'яніння продемонструвала, що в англійській лінгвокультурі домінують образи професій, зрідка осіб за соціальною ознакою, міфологеми та деякі оніми. Поведінкові стереотипи людини метафорично співвідносяться з поведінкою тварин, виступають семантичною універсалією досить часто з конкретизацією якості предмета чи його кількості. Порівняння з предметами є універсальною рисою для всіх мов, з такими

відмінностями: в німецькій – військове знаряддя і зброя, в німецькій та англійській – назви умістищ та посуду.

Реконструкція образної основи демотивованих фразем є необхідною для з'ясування національно-культурних конотацій, відтворення первісного етимону чи образу, пов'язаного зі сферою матеріальної та духовної культури, побуту, професійної належності номінованого об'єкта. Досить часто за допомогою цього прийому можна простежити джерело виникнення одиниці, шляхи її запозичення, що особливо стосується діалектного й жаргонного походження одиниць (студентський, професійний, злодійський), важливе значення має і просторово-часова характеристика фразем в різних ареальних континуумах розгляданих мов. Джерелами виникнення фразем з алкогольним значенням є історичні події, соціальний та політичний устрій, сфера юриспруденції, економічні реалії, обрядодії родинного циклу, ритуальні договори, зв'язані з семантикою обміну, форми ритуального етикету тощо.

Перспектива подальших розвідок у цьому напрямі вбачається у вивченні семантики алкоголю в художньому дискурсі, прецедентних текстах, зокрема анекдотах, рекламному дискурсі, сфері політичної комунікації.

Список опублікованих праць за темою дисертації

1. Поліщук В. Л. Фразеологічні одиниці на позначення стану сп'яніння в історико – етимологічному висвітленні (на матеріалі німецької мови) / Вікторія Леонідівна Поліщук // Слов'янський вісник : зб. наук. праць. Серія “Філологічні науки”. – Рівне : РІКСУ, 2006. – Вип. 6. – С. 204-209

2. Поліщук В. Л. Варіантно-синонімічні кореляції фразеологічних одиниць в межах мікросистеми „пияцтво” (на матеріалі німецької мови) / Вікторія Леонідівна Поліщук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – 2006. – Серія «Філологічна». – Вип. 6. – С. 263 – 276.

3. Поліщук В. Л. До проблеми дослідження мікросистеми „пияцтво” в німецькій та англійській мовах / Вікторія Леонідівна Поліщук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – 2007. – Серія «Філологічна». – Вип. 8. – С. 253 – 262.

4. Поліщук В. Л. Структурно-семантичне моделювання фразеосемантичного поля «Стан та ступінь сп'яніння» в німецькій, англійській та українській мовах / Вікторія Леонідівна Поліщук // Культура народів Причорномор'я: научний журнал. – Симферополь: ТНУ ім. Вернадського, 2008. – Вип. 137. – С. 227-231

5. Поліщук В. Л. До питання дослідження лексико-фразеологічної мікросистеми „пияцтво”

(діахронічний аспект) / Вікторія Леонідівна Поліщук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – 2008. – Серія «Філологічна». – Вип. 9. – С. 267 – 273.

6. Поліщук В. Л. Структурно-семантичне моделювання у межах фразео-семантичного ряду «перебувати у стані незначного сп'яніння внаслідок вживання алкоголю» на матеріалі німецької, англійської та української мов / Вікторія Леонідівна Поліщук // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. праць. – К. : КНУ ім. Т. Г Шевченка, 2010. – Вип. 18. – С. 328 – 338.

7. Поліщук В. Л. Мікросистема еталонно-компаративних фразеологічних зворотів «п'яний як» у німецькій, англійській та українській мовних картинах світу / Вікторія Леонідівна Поліщук // Матеріали міжнар. наук. конф. «Мовна картина світу слов'ян і культура» : зб. наук. ст. – Люблін-Рівне: КЛУ ім. Іоанна Павла II, 2010. – Том 2. – С. 87 – 96.

АНОТАЦІЯ

Поліщук В. Л. Фразеологічні одиниці на позначення вживання алкоголю в різносистемних мовах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство. Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2011.

У дисертаційному дослідженні запропоновано цілісний структурно-семантичний та ідеографічний опис фразеологічних одиниць на позначення вживання алкоголю в німецькій, англійській та українській мовах; описано фразео-семантичні поля, синонімічні ряди та структурно-семантичні моделі одиниць, пов'язаних зі ступенем сп'яніння людини в різних лінгвокультурних континуумах.

Здійснено культурно-семантичну реконструкцію внутрішньої форми фразем з алкогольним компонентом значення з огляду на джерела походження й функціонування, поведінкові та інші стереотипи, їхню належність до просторового-локативного, часового, речовинного (предметного) кодів.

За сучасними зіставними лінгвокультурологічними методиками (з елементами компонентного й дистрибутивного аналізів) з'ясовано типологію образних конкретизаторів, встановлено засоби вираження оціночного значення осіб, предметів, артефактів за допомогою порівнянь, метафор і тощо, які є необхідними для виявлення шляхів концептуалізації алкогольної сфери.

Ключові слова: фразеологічне значення, алкогольна семантика, структурно-семантична модель, ідеографічне поле, образний конкретизатор, національно-культурний компонент, мотивація.

АННОТАЦІЯ

Полищук В. Л. Фразеологические единицы, обозначающие употребление алкоголя в разносистемных языках. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.15 – общее языкознание. Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2011.

В диссертации предпринята попытка сопоставительного анализа фразеологических единиц, обозначающих состояние алкогольного опьянения и употребления алкоголя в разносистемных языках.

Современные лингвокультурологические и структурно-семантические методики реконструкции семантических полей разноструктурных языков основываются на антропоцентрическом принципе анализа единиц вторичной номинации, аксиологической и культурной маркированности их семантики. Это является необходимым условием для реконструкции и сопоставления концептуальных и языковых картин мира.

В центре настоящего исследования пребывает сопоставительный анализ образно-характерологических средств немецкого, английского и украинского языков в составе фразеологических полей, обозначающих интенсивность опьянения человека («слабая (незначительная)/сильная (значительная)/умеренная степень опьянения»), «выпивать вообще», «отдавать предпочтение спиртным напиткам», «способов употребления алкоголя», а также связанных с ним предметов (сорты и типы напитков, посуда, вещный код и т.п.). В рамках рассматриваемых фразеологических микросистем описываются синонимические ряды единиц (факты формальной и семантической вариативности), прослеживаются особенности их мотивации (набор образных конкретизаторов), выявляются основные фразеологические группы, связанные с физическим, психическим, эмоциональным состоянием человека, пространственными, локативными и соматическими представлениями, на основе чего определяются закономерности их структурно-семантического и идеографического моделирования (В. М. Мокиенко, Д. В. Ужченко, В. И. Коваль, Ю. Ф. Прадид, И. Е. Колесникова и др.). Особо показательной в этом плане оказывается модель *пьяный как / betrunken wie / drunk as*, обнаруживающая отчетливую национально-культурную маркированность внутренней формы.

Рассмотрение семантической структуры фразем с алкогольным компонентом значения, анализ механизмов фразеологической деривации единиц в их системных отношениях позволяет выявить перекрестные связи и корреляции ФСГ, их таксономическую организацию, корреляцию с категориями меры и интенсивности, образующими центр ФСП (вместе с группой «выпить вообще»). Периферийная же зона ФСГ локализована на пересечении семантического поля «опьянение человека» с иными полями, связанными с физическим или психическим его состоянием.

Анализ показал, что соматический, пространственный и отчасти визуальный коды (восприятие органами чувств) являются универсальными (идея видения-невидения в состоянии опьянения, бесчувственность) тесно сопряжены и амбивалентно отражены во внутренней форме многих оценочных фразем. Продуктивной моделью их образования является метафорическое переосмысление предметной и артефактуальной сферы (инструментов, военных реалий, оружия), посуды, иной утвари. Многие фразеологизмы, обозначающие умеренную и сильную степень опьянения, содержат в себе мотивационный признак связи с животными (метафорическое пересмысление поведенческих стереотипов), некоторые из них связаны со звуковым признаком (символика звука и света), глаголами говорения или физического влияния на объект, реже – растениями, этническими понятиями, о чем свидетельствует выявленный набор образных конкретизаторов и маркированных по локативному признаку фразем.

Реконструкция образной основы демотивированных фразем дает возможность восстановить связь их семантики со сферой материальной и духовной культуры, например, быта, наименование лиц по профессии, сферой мореплавания, игр, юриспруденции, военным делом, экономическими и политическими реалиями, судопроизводством. Анализ мотивации некоторых диалектных фразем обнаруживает их принадлежность к воровскому жаргону, ремеслам, их идеографическая категоризация обнаруживает также связь с обрядовыми, мифологическими, этическими, этикетными и иными представлениями.

Ключевые слова: фразеологическое значение, алкогольная семантика, структурно-семантическая модель, идеографическое поле, образный конкретизатор, национально-культурный компонент, мотивация.

SUMMARY

Polishchuk V. L. Phraseological units denoting alcohol using in different systems languages.
– Manuscript.

Thesis for a candidate degree in philology in speciality 10.02.15 – General Linguistics. – The state institution “Southern Ukraine K. D. Ushynsky National Pedagogical University”, Odesa, 2011.

The dissertation represents a complex structural, semantic and ideographic analysis of the phraseological units denoting alcohol using in the German, English and Ukrainian languages. Phraseo-semantic fields, synonymic rows and structural-semantic models of the units reflecting the degree of a person's intoxication in different linguistic cultures are described.

The cultural and semantic reconstruction of the inner form of the phraseological units containing the alcohol component in the meaning within the sources of origin, functioning, behaviour and other stereotypes, their belonging to the spatial and locative, temporal, object codes is performed.

Based upon modern comparative ethnolinguistic methods (with the elements of the component and distributional analyses), the typology of the image definers as well as the means of expression of the evaluative meaning of persons, objects, artifacts (similes, metaphors etc), which are necessary for revealing the ways of conceptualization of the sphere of alcohol, are established.

Key words: phraseological units, structural-semantic models, ideographic field, cultural and semantic reconstruction, motivation.

Підписано до друку 26.09.2011 р.
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний. Гарн. Таймс.
Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 12,0
Ум. обл. видавн. арк. 0,9. Наклад 100 прим. Замовлення №68

Віддруковано П/П Самборський І. О.
Свідоцтво про державну реєстрацію
№22846 від 08.06.2001р.
33028, м. Рівне, вул. Л. Толстого, 3, тел. 22-41-20.